

RĪGAS RĀTE 18. GADSIMTĀ: UZBŪVE UN PERSONĪBAS

Anita Čerpinska

Dr. hist., nodaļas vadītāja, Latvijas Nacionālā arhīva Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļa

Zinātniskās intereses: Latvijas 18.–19. gs. vēsture.

Raksts ir veltīts jautājumam par to, kādi bija 18. gadsimta Rīgas rātskungi – no kādas vides nāca, kā veidojās viņu karjera un kādas funkcijas pildīja rātē. Tā kā rātskungi nepārprotami veidoja daļu pilsētas elites, tad historiogrāfijā saistībā ar šo sabiedrības grupu būtisks jautājums ir par to, cik lielā mērā viņi noslēdzās no pārējās kopienas un cik lielā mērā rāte bija valdniece pilsētā. Rīgas gadījumā tomēr jāsecina, ka rātei bija jārēķinās ar ietekmīgāko birģeru kopienas daļu un tās iesaistīšanos sabiedrisko jautājumu lemsanā, savukārt noslēgšanos daļēji veicināja citu sabiedrības grupu spiediens uz pilsētas pārvaldi, taču nevar apgalvot, ka tā pilnībā neuzņēma sevi jaunus elementus.

Atslēgas vārdi: Rīgas rātskungi, pilsētas elite, 18. gadsimts.

Agro jauno laiku vāciski runājošajā telpā Eiropā rāte bija pilsētas pārvaldes orgāns, kurā darbojās rātskungi. Padodoties Krievijas caristei 1710. gadā Lielā Ziemeļu kara laikā, Rīga saglabāja savu teritoriju, pārvaldes formu, privilēģijas un ierāžas. Līdz ar to saglabāja arī rāti, tās uzbūvi un agrākajos gadsimtos formējušos darbības principus. Tāpat turpināja lietot vācu valodu kancelejas darbā, kas izšķīra visas Rīgas pilsētas vēstures dokumentācijas likteni, kas ir lielākoties vāciska. Nepārtrūka rātes un visas pilsētas piederība vāciskajai kultūrtelpai.

Raksta mērķis ir izanalizēt Rīgas rātes uzbūvi un rātskungus no sociālās izcelšanās aspekta. Pašreizējā izpētes stadijā iespē-

jams sniegt ieskatu, kā sociālo tīklojumu pētījumi varētu atklāt to, kā formējās rātskungu paštēls, kādās attiecībās viņi atradās cits ar citu un kā pozicionēja sevi kā kopu pilsētas iedzīvotāju vidū. Raksta sākumdaļā tiks apskatīta rātes uzbūve un rātskungu darbības sfēras, bet otrajā daļā – analizēts viņu sociālais statuss. Raksta hronoloģiskās robežas aptver laika posmu no Rīgas padošanās Krievijas caristei līdz vietniecības pārvaldes ieviešanai Rīgā 1786. gadā, kad rāte tika likvidēta un ieviesta pārvaldes sistēma ar šķirtu administratīvo un tiesu varu.

18. gadsimtā parādījās aizvien lielāka valsts varas centralizēšanās tendence un līdz ar to arī vēlēšanās kontrolēt citus pārvaldes elementus. Rīgas kontekstā tas bija saistīts ne tikai ar Krievijas caristes, no 1721. gada – impērijas vajadzību kontrolēt savu jauno valsts pierobežu rietumu pusē, bet arī ar valsts vēlēšanos iekasēt nodokļus un kontrolēt sabiedrības mobilitāti. Rīgas rāte izjuta šo valsts spiedienu. Tas realizējās caur tiešiem rīkojumiem no Sanktpēterburgas, Rīgas ģenerālgubernatora institūtu un dažādiem ierēdņiem un militārpersonām. Vienlaikus ar valsts uzraudzību pilsētas vadība izjuta arī zināmu ietekmi no Vidzemē valdošās muižnieku kārtas, kuru ne vienmēr apmierināja pilsētas tiesības autonomi darboties noteiktos jautājumos. Īpaši tas attiecas uz burggrāfa tiesas institūtu, kam bija tiesības izskatīt muižnieku pastrādātos noziegumus pilsētā, un pilsētas iespējām pieņemt izbēgušos dzimtzemniekus un legalizēt viņu statusu pilsētā. Šie spēcīgie varas elementi – valsts un muižniecība – spieda pilsētas vadībai būt saliedētai un atrast iespējas izdzīvot un nodrošināt pilsētas funkcionēšanu. Protams, šeit ir runa arī par pilsētas vides atšķirību no muižnieku – zemnieku dzīvesveida, kas balstīta uz citiem tiesiskiem pamatiem.

IZPĒTES STĀVOKLIS

Kopš 20. gadsimta 70. gadiem agro jauno laiku pilsētu vēstures pētniecībā iezīmējas pastiprināta tendence rātes locekļu un rātes darbības izpēti saistīt ne tikai ar politisko, bet arī sociālo un saimniecisko vēsturi, skatoties uz rātskungiem kā uz kopienas locekļiem ar noteiktu pašidentitāti, attieksmi pret apkārtējiem un citu grupu attieksmi pret viņiem. Berlīnes rātes vēstures pētnieks Kristians Šmics (*Schmitz*, dz. 1959) norādījis, ka ģimenes un pilsētas vēsture Eiropas kontekstā ir cieši savijusies.¹ Saistībā ar rāti, rātskungiem un rātes darbību agro jauno laiku pilsētā historiogrāfijā iezīmējas vairākas tendences. Šis jautājums ir neatraujami saistīts ar pilsētas vai jebkuras citas kopienas tā saucamās “elites” pastāvēšanu. Ar to saprata cilvēku kopumu, kas caur pārvaldes institūcijām noteica pilsētas politisko dzīvi un kura rīcībā bija noteikti varas, bagātības un prestiža instrumenti.²

Tikai šī kopuma savstarpējās attiecības varēja būt atšķirīgas – kā grupai ar noteiktu kopīgu pašapziņu vai arī tikai kā indivīdu kopai.³ Protams, jebkurā pilsētā bija arī saimnieciskā elite, kas lielākā vai mazākā mērā ietekmēja politisko eliti, bija ar to saistīta vai arī ar to daļēji sakrita. Var uzskatīt, ka Eiropas jauno laiku pilsētu elite ir izpelnījusies noturīgu un visaptverošu pētnieku uzmanību, kur diskusijas par to, kas ierindo personu elitē, apvienotas ar jautājumu par to, cik formālās varas pozīcijas realitātē sakrita ar patieso ietekmi uz notikumiem un procesiem. Kā viens no risinājumiem tiek piedāvāts pētīt sociālo tīklojumu, kurā darbojas elitei pieskaitāmās personas (kolēģi, kaimiņi, ģimene, draugi), lai saprastu grupējumā notiekošās pārmaiņas.⁴ Turklāt pētniecības tematikas vidū parādās arī

¹ Schmitz 2002, 1.

² Hoffmann 1997, 219; Hartmann 1998, 389; Maentel 1993, 295–314; Pohl 2001, 48–69; Stulz-Herrnstadt 2002, 247–250.

³ Hartmann 1998, 407.

⁴ Scheutz 2016, 21.

“goda” koncepts kā svarīgs jauno laiku cilvēka dzīves uztveres elements.⁵

Lai gan starp agro jauno laiku dažādu pilsētu elitēm un to attīstību saskatāms daudz kopīga, tomēr ir arī unikālas, katras vietas vēsturei raksturīgas īpašības – noslēgtība vai atvērtība pret citām grupām, sastāva īpatnības, attiecību modeļi ar citām varas struktūrām.⁶ Sociālo grupu nošķiršanās no citām automātiski rada arī kolektīvas apdraudētības sajūtu un vēlēšanos ieviest noteikumus, kas ļautu grupai palikt tās vēlamajos ietvaros. Gan šī nošķiršanās, gan no tās izrietošās sekas 20. gadsimta otrajā pusē ir kļuvušas par sociālo zinātņu, bet vēsturiskā perspektīvā – arī vēsturnieku interešu objektu.⁷ Līdz ar to svarīgs ir arī jautājums, cik lielā mērā Rīgā rātskungi veidoja noslēgtu kopienu un kādas bija tam sekas.

Parasti pilsētas sabiedrību pieņemts iedalīt pēc sociālās piederības – birģeros⁸ un nebirģeros. Pilntiesīgie pilsētas iedzīvotāji “birģeri” savā vidū izšķīra rātei piederīgos, tirgotājus un cunftēs apvienotos amatniekus. Pārējie iedzīvotāji bija strādnieki, dienas algādži, kalpi un pie cunftēm nepiederīgi amatnieki un pakalpojumu sniedzēji. Ja tirgotājs kļuva par rātes locekli, viņu un visu viņa ģimeni uzskatīja par rātei piederīgajiem, ne vairs tirgotājiem, pat ja viņi saglabāja saistību ar ģimenes tirdzniecības uzņēmumiem un darījumiem. Birģeru kopienas tradīcija balstījās viduslaiku zvērestu devušo apvienībā, kurā zvērējušajam bija tiesības uz personas un juridisko aizsardzību. No otras puses, birģerim bija uzlikti pienākumi pret kopienu, ieskaitot tās likumu un paradumu ievērošanu. Birģera tiesības pavēra iespējas

⁵ Levinson 2000, 113–114.

⁶ Brakensiek 2000, 350–374.

⁷ Lutz 2013, 150.

⁸ Šeit un turpmāk raksta autore šīs grupas apzīmēšanai izmantos terminu “birģeri”. Latvijas historiogrāfijā lietotie “namnieki” vai “pilsoņi” ir neprecīzi, jo pirmais norāda it kā uz nama īpašumu kā galveno raksturelementu piederībai grupai, bet 18. gadsimtā uzņemšanai birģeros šāda kritērija nebija, savukārt otrais mūsdienās apzīmē piederību valstij.

saimnieciskām, politiskām un sabiedriskām aktivitātēm.⁹ Lai nonāktu birģera statusā, bija nepieciešama laba reputācija, saimnieciskā patstāvība un piederība evaņģēliski luteriskajai baznīcai.

Atsevišķi pētnieki mēģinājuši iedalīt iedzīvotājus pēc mantiskās labklājības, kā argumentu iezīmējot pilsētā valdošās naudas attiecības.¹⁰ Tomēr jāatzīmē, ka, piemēram, nabadzībā nonākusi amatnieka atraitne nezaudēja piederību amatnieku kopienai, kas teorētiski nodrošina sociālo aprūpi grupas ietvaros. Līdz ar to labklājība un pārticība var kalpot kā pazīme, lai noteiktu cilvēka statusu viņa sociālās grupas ietvaros, bet nevis lai iedalītu sabiedrības grupā.

Eiropas pilsētās, tostarp Rīgā, agrajos jaunajos laikos iespēja darboties politiskajās institūcijās bija nodrošināta tikai birģeru kopienai.¹¹ Vieni no galvenajiem jautājumiem, kas tiek uzdoti rātes pētniecības kontekstā, ir: cik lielā mērā elite noslēdzās no pārējās birģeru kopienas, cik lielā mērā rātskungus var uzskatīt par viendabīgu cilvēku grupu, cik ļoti citi sabiedrības nogrupējumi apdraudēja vai apstrīdēja viņu pozīcijas?¹²

Par Rīgas pārvaldi rakstošā vēsturiskajā literatūrā iepriekš minētā pieeja elites pētniecībā, izceļot sociālos kontaktus, izmantota visnotaļ maz. Pārsvārā, runājot par Rīgas vispārējo vai pārvaldes vēsturi, tiek pieminēti rātskungi, bet ne fokusēta uzmanība uz viņiem. Līdz ar to rakstā tiks minēti tie darbi, kas, sākot ar 18. gadsimtu, veidojuši priekšstatu par Rīgas rāti un rātskungiem.

⁹ Sobania 1993, 131.

¹⁰ Levinson 2000, 209.

¹¹ Agro jauno laiku vāciski runājošās telpas pilsēt vēstures kontekstā ar “patriciātu” saprata pārtikušu ģimeņu kopu, kurai piemita zināma kārtas ekskluzivitāte, kas varēja novest pie slēgtas, ar dzimšanu noteiktas kārtas izveidošanas. Šīs kopas rokās bija politiskā vara pilsētā, rāte un citi svarīgi amati, un tās bagātība ļāva nodrošināt muižniecībai līdzīgu dzīvesstilu. Hoffmann 1997, 224.

¹² Hoffmann 1997, 225–227.

18. gadsimta un 19. gadsimta pirmās puses vēstures literatūrai ir raksturīga tendence aprakstīt. Balstoties uz šo pieeju, Krievijā dzīvojušais vācu vēsturnieks Gerhards Frīdrihs Millers (*Müller*, 1705–1783) sarakstījis vairāku sējumu darbu par Krievijas vēsturi. Tajā atrodama informācija arī par Rīgu, ieskaitot 18. gadsimta 60. gadu pilsētas pārvaldes aprakstu.¹³ Millers aprakstījis trīs Rīgas iedzīvotāju kārtas (*Stand*): rātes locekļus, Lielās ģildes tirgotājus un cunftēs apvienotos amatniekus, kā arī raksturojis pilsētas privilēģēto satversmi ar savdabīgu tiesas sistēmu un kompetencēm.¹⁴

Mācītājs Augusts Vilhelms Hupels (*Hupel*, 1737–1819) savās “Topogrāfiskajās piezīmēs” pievērsies Rīgas ģeogrāfijas, tirdzniecību un vēstures aprakstam, ne tik daudz iekšējai uzbūvei un sadzīvei.¹⁵ Runājot par rāti, Hupels tikai īsi aprakstījis tās struktūru un rātskungu amatā iecelšanas kārtību.¹⁶ Minēto autoru darbi šī raksta tematikas kontekstā uzskatāmi par literatūru, jo sniedz rātes uzbūves darbības pārskatu “no malas”, iekļaujot to vēstures vai topogrāfiskajā aprakstā, bez iekšējo procesu un personību analīzes. Līdzīga topogrāfiski statistiska rakstura darbi apgaismotāju Johana Kristofa Petri (*Petri*, 1762–1851) un Karla Filipa Mihaela Snella (*Snell*, 1753–1806) izpildījumā nepienes tēmas izpētei praktiski neko jaunu, tikai vēlreiz pasvītro rātes autonomo raksturu un plašās tiesības.¹⁷ Petri sniegtie komentāri par rātskungu “paštīksmināšanos” par savu varenību un viņu centieniem radīt iedzīvotājos priekšstatu par savu svarīgumu un neaizvietojamību vairāk rāda autora attieksmi pret rātskungiem, nevis rada izpratni par viņu rīcības modeļiem.

Ir pieminami arī publicista Garlība Merķeļa (*Merkel*, 1769–1850) darbi, kuros minēta pilsētnieku kārta. Viņš uzskatīja Rīgas

¹³ [Müller] 1764, 373.

¹⁴ Turpat, 375.–376., 384. lpp.

¹⁵ Hupel 1774, 199.

¹⁶ Turpat, 202. lpp.

¹⁷ Petri 1809, 195–196; Snell 1794, 302–303.

pārvaldi par Hanzas laikiem atbilstošu. Hamburgā un Lībekā tā attīstību neveicinošu birģeru nemieru rezultātā tikusi jau mainīta. Pēc Merķeļa domām, nemieri Rīgā nebija iespējami, jo tie saskartos ne tikai ar rātes, bet arī ar Krievijas impērijas kara spēka pretdarbību.¹⁸ Garlībs Merķelis “Latviešos” ir raksturojis muižnieku un pilsētnieku savstarpējās attiecības, atzīmējot, ka birģeris muižnieku uztvēra kā “plēsīgu, uzpūtīgu tirānu”, kuram kremt, ka viņš nevar apieties ar pilsētnieku kā ar savu zemnieku. Pilsētnieks atbild uz nicināšanu ar nicināšanu un aizdomīgi vēro muižnieka rīcību.¹⁹

Jānorāda, ka 19. gadsimta otrajā pusē tapuši vairāki darbi, kas dažādos veidos papildina sabiedrībai pieejamo informāciju par rāti gan vēsturiskā, gan laikmeta kontekstā. Piemēram, Krievijas impērijas armijas pulkveža Frīdriha Vilhelma Magnusa fon Veimarna (*Weymarn*, 1831–1913) sagatavotajā statistiskajā materiālā par Vidzemes guberņu sniegts plašs pārskats par rātes sastāvu un funkcijām.²⁰ Atšķirībā no šādiem neitrāla informatīva rakstura darbiem vācbaltieši 19. gadsimta otrajā pusē savus darbus rakstīja aizvien lielākas spriedzes apstākļos starp vācbaltiešu centieniem nosargāt privilēģijas un Krievijas ierēdņu realizēto pārkrievošanas politiku, kas atspoguļojās arī viņu skatā uz Rīgas rāti. Tā birģermeistara Heinriha Jūliusa Betfūra (*Böthführ*, 1811–1888) veidotā “Rīgas rātes linija” hronoloģiskā kārtībā apkopo īsas biogrāfiskas ziņas par visiem rātskungiem.²¹ Grāmatas ievadā autors pozicionējis sevi kā Rīgas vecās satversmes aizstāvi. Viņš uzskatīja, ka Rīgā pastāvošā kārtība ļāva mazināt strīdus un nevienprātību tieši tādēļ, ka birģeru kopiena varēja iesaistīties pārvaldes jautājumos.

Publicists Jūliuss Ekarts (*Eckardt*, 1836–1908) divos izdevumos lielā mērā aprakstījis 19. gadsimta otrās puses Baltijas

¹⁸ Merkel 1839, 66.

¹⁹ Merkel 1800, 274.

²⁰ Veimarn 1864, 615–620.

²¹ Böthführ 1877.

gubernu vāciskajā sabiedrībā pastāvošo pozīciju attiecībā pret 18. gadsimta vēsturi, ieskaitot muižniecības un pilsētniecības attīstību.²² Atšķirībā no citiem autoriem viņš daudz vairāk pievērsies tieši kārtas raksturlielumu aprakstam un iekšējai attīstībai 18. gadsimta procesu kontekstā, tāpēc viņa pētījumi ir nozīmīgi šī raksta tematikā. Grāmatā “Birģeri un birokrātija” Ekarts izcēlis Baltijas pilsētu iedzīvotāju atšķirību visas Krievijas impērijas pilsētu iedzīvotāju vidū. Pēc viņa domām, Baltijas birģeriem kā kārtai piemita noteikts tiesību kopums, kas nodrošināja viņiem pašnoteikšanos un savdabīgumu, kas viņiem pašiem bija tikpat svarīgs kā citām kārtām. Nesaprotot Baltijas pilsētu pārvaldi, Krievijas ierēdņi to uztvēra kā anomāliju. Ekarts sasaistīja pilsētu pastāvēšanu ar vāciskā elementa saglabāšanu apgabalā, kurš pārstātu būt Rietumeiropas daļa, ja pilsētas panīktu līdz Krievijas impērijas līmenim.²³ Viņaprāt, tikai pilsētu kopienas patstāvībā veidojusies iekšēja nepieciešamība pēc tiesību zinībām, veselības aprūpes, izglītības un kultūras radīja dabisku vidi tieksmei izglītoties un attīstīties, kamēr Krievijā ierēdņi to visu uzspieda no augšas un ieviesa ar mehāniskiem līdzekļiem. Līdz ar to Ekarts uzskatīja vietniecības ieviešanu par Krievijas mēģinājumu pakļaut vācu birģeru patstāvību krievu ierēdņu varai.²⁴ Autora konstruētajā priekšstatā par 18. gadsimtu būtisku vietu ieņem naidīgums, kas raksturo birģeru kopienas un muižniecības attiecības. Lai nostiprinātu savas pozīcijas, muižniecība izmantojusi impērijas ierēdņu un militārpersonu neizpratni un necieņu pret pilsētnieku kārtu, šādā veidā pastiprinot pilsētnieku vajadzību nostāties aizsardzības pozīcijās.²⁵

Starpkaru periodā par Latvijas vēsturi rakstošajai historiogrāfijai Rīgas jauno laiku vēsture nebija prioritāte. Darbos, kur

²² Eckardt 1870.

²³ Turpat, IX lpp.

²⁴ Turpat, XI–XIII lpp.

²⁵ Eckardt 1876, 150.

šo periodu nevarēja apiet, valdīja noteikti akcenti, kas caurstrāvo šī laika vēsturnieku skatu uz Rīgas rāti. Viens no labākajiem piemēriem ir apjomīgā grāmata “Rīga kā Latvijas galvas pilsēta”. Vēstures sadaļas autors ir Rīgas domnieks un vēsturnieks Jānis Aberbergs (1878–1941).²⁶ 18. gadsimta aprakstā lasāms par krievu ierēdņu un valdības nevēlēšanos ievērot pilsētas privilēģijas. Krievu ierēdņi uztvēruši pilsētnieku līdzīgi kā zemnieku, tādēļ rātskungi cietuši sīkus apvainojumus no augstprātīgiem ierēdņiem.²⁷ Rāte saukta par “cieši savā starpā saistītu birokrātu kliķi”, kura valdīja pār pilsētu kopā ar saimnieciski ietekmīgākajām tirgotāju dzimtām.²⁸ Bet par daudz lielāku problēmu Aberbergs uzskatīja Rīgas birģeru laikietilpīgo cīņu ar latviešu un krievu vēlēšanos iegūt vairāk tiesības.

Izvērsti tieši par birģeru un nevācu cīņu par tiesību paplašinājumu rakstījis pētnieks Jānis Straubergs (1886–1952). Viņš sauca to par latviešu “nacionālo cīņu” un kā tās aizsācējus izcēla brāļu Šteinhauerus. Straubergs plaši aprakstījis viņu tiesāšanos ar rāti un ģildēm par dažādu tiesību ierobežojumiem, ieviešot zinātniskajā aprītē līdz tam nezināmus dokumentus no Rīgas rātes arhīva.²⁹ Straubergs Rīgas rātes raksturojumam pievērsies vairākkārt, īpaši norādot, ka tā zaudējusi suverenitāti un pamatus 16. gadsimta beigās un 17. gadsimta gaitā cīnās ar ģildēm, bet pirms tam tieši rūpējusies par zināmu līdzsvaru iedzīvotāju grupu starpā.³⁰ Savukārt pēc šīm cīņām iniciatīva pārgāja Lielās ģildes rokās, kas diktēja rātei tirgotāju gribu. Līdz ar to arī cīnās par nevācu tiesību paplašināšanu, lai gan atbildētāja ir rāte, tomēr tā, Strauberga vārdiem izsakoties, “spēlē stipri pasīvu lomu” un visu lietu vadītājas ir ģildes.³¹ Tādēļ autoram arī nav motivācijas iedziļināties rātes sastāvā vai funkcijās.

²⁶ Aberbergs 1932, 5–56.

²⁷ Turpat, 42. lpp.

²⁸ Turpat, 43. lpp.

²⁹ Straubergs 1936.

³⁰ Turpat, 20. lpp.

³¹ Turpat, 73. lpp.

Padomju periodā par Rīgas 18. gadsimta vēsturi pētnieku uzmanība daudz vairāk bija koncentrēta uz ekonomiskajiem procesiem. Rakstot par Rīgas pārvaldi, tāpat kā par citām vēstures tēmām, bija jāievēro noteikti ideoloģiskie standarti. Tas jūtams arī Jāņa Zuša (1893–1962) monogrāfijā “Baltijas jautājums XVIII gadsimtā”, kurā rāte saukta par “pilsētas muižniecību”.³² Tā kā grāmata veltīta vairāk Krievijas, muižniecības un pilsētu attiecībām, tad rāte tajā vairāk apskatīta no šī starpresoru spēlētāja aspekta un izcelti tieši tās delegāti Sanktpēterburgā.

Šajā laikā sarakstītā fundamentālā kolektīvā monogrāfija “Feodālā Rīga” ir viens no Latvijas historiogrāfijas apjomīgākajiem pētījumiem par Rīgas vēsturi, lai gan tā vērtību būtiski mazina atsauču trūkums uz izmantotajiem materiāliem, ko aizvieto izmantotās literatūras saraksts darba beigās.³³ Runājot par 18. gadsimtu, grāmatas autori aprakstījuši politiskos notikumus, tirdzniecību, amatniecību un kultūras dzīvi, kur rāte un rātskungi parādās kā statistiski elementi dažādos procesos. Līdz ar to darbs neveido priekšstatu par rāti kā pārvaldes orgānu vai rātskungiem kā kolektīvu apskatāmā perioda kontekstā.

Vēsturniece Melita Svarāne (1916–2011) ir analizējusi Rīgas tirgotāju dzimtas pārstāvja Johana Kristofa Bērensa (*Berens*, 1729–1792) uzskatus un secinājusi, ka “Rīgas tirgotāju ekonomiskās intereses un patriciešu lepnums bija Bērensu dzimtas locekļu galvenais dzīves saturs”.³⁴

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijas historiogrāfijā nav parādījušies jauni, uz avotu studijām balstīti pētījumi par Rīgas rāti apskatāmajā periodā. Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja izdotā grāmata par Rīgas pārvaldes vēsturi ir vairāk pastāvošo atziņu apkopojums.³⁵

³² Zutis 1951, 47.

³³ Zeids 1978.

³⁴ Svarāne 1988, 81.

³⁵ Celmiņa 2000.

IZMANTOTIE AVOTI

Raksta izstrādē ir izmantots triju sējumu Rīgas 18. gadsimta pirmās puses vēstures avotu izdevums, ko sastādījis vācbaltiešu jurists un vēstures interesents Augusts fon Bulmerinks (*Bulmerincq*, 1822–1890), balstoties uz Baltijas provinču vēstures un senatnes pētītāju biedrībā vāktajiem materiāliem.³⁶ Tajā izmantoti visi 20. gadsimta sākuma vācbaltiešu vēsturniekiem pieejamie arhīvi un avotu izdevumi – rātes protokoli, izejošā un ienākošā sarakste, likumdošanas krājumi, rātskungu veiktās piezīmes par notikumiem utt. Neapšaubāmi, šie pētnieki uzskatāmi par izciliem vietējās pārvaldes un lietvedības vešanas principus pārzinošiem speciālistiem. Krājums sakārtots, lai ilustrētu rātes darbību un galvenos notikumus Rīgas pārvaldes dzīvē laika posmā no 1710. līdz 1740. gadam. Līdz ar to tas ir būtisks raksta izstrādes procesam, jo tā centrā ir rāte un rātskungu darbība konkrētās situācijās. Kaut gan jāņem vērā, ka tā ir apzināta 20. gadsimta sākumā veikta dokumentu atlase, lai veidotu noteiktu – visumā pozitīvu – priekšstatu par rātes darbību, tomēr tas nemazina avotos sniegto datu nozīmi par konkrēto laiktelpu un tajā aktīvajiem cilvēkiem.

Rātskungu sociālā tīklojuma atklāšanai izmantotas arī Rīgas draudžu baznīcu grāmatas. Rātskungu ģimenes pārsvarā piederēja pie Sv. Pētera un Doma draudzes. Baznīcgrāmatu oriģināli glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, bet digitālās versijas pieejamas vietnē <https://www.raduraksti.arhivi.lv/>. Laulību un kristību ieraksti, kur norādīti bērnu krustvecāki, ir nozīmīga avotu grupa rātskungu sociālo saišu atklāšanai, jo ar laulības un krustvecāku institūtu agrajos jaunajos laikos nostiprināja un veidoja ģimeņu un indivīdu savstarpējās attiecības. Tas ir arī neitrāls avots, jo baznīcas reģistros vienkārši

³⁶ Bulmerincq, August von (Hg.) (1902–1906). *Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710–1740*. Bd. 1–3. Riga: Häcker. (Turpmāk: *Aktenstücke und Urkunden*.)

tika fiksēti iesaistīto vārdi bez papildus konteksta vai viedokļa paušanas.

Pie avotiem, kas liecina par rātes locekļa pašidentitāti, jānorāda rātskunga Johana Kristofa Bērensa (*Berens*, 1729–1792) sacerējums “Bonhomien”, kas veltīts pilsētas bibliotēkas atvēršanai, un “Die Bombe Peters des Grossen in der Stadtbibliothek von Riga”, kurā, reflektējot par Pēteri I attēlojošu gleznu, Bērenss izklāstījis savu redzējumu par Vidzemes vēstures gaitu.³⁷ Sacerējumos atspoguļojas autora pārdomas par pasaules, valsts un pilsētas uzbūvi un to darbības principiem, kas atsedz viņa pozīciju attiecībā pret rāti un rātskungiem. Bērenss nācis no senas tirgotāju un rātskungu dzimtas, studējis Getingenē, ceļojis pa Eiropas zemēm, pārstāvējis Rīgas intereses pilsētas sūtītajās delegācijās Krievijā. Karjeru rātē Bērenss sāka kā sekretārs, bet vēlāk turpināja kā rātskungs un tirdzniecības tiesas virskungs. Pēc vietniecības ieviešanas un amata zaudēšanas viņš distancējies no pārvaldes lietām. Savos darbos Bērenss mēģinājis skaidrot vecās Rīgas kārtības priekšrocības, tostarp to, ko sauc par pilsētas “kopējo garu”.

Raksta izstrādē ir izmantotas Jūliusa Ekarta publicētās vietniecības laika Rīgas guberņas maģistrāta I departamenta sekretāra Johana Heinriha Rūdolfa Neiendāla (*Neuendahl*, 1754–1824) piezīmes par Rīgas pārvaldi. To autors norādījis, ka viņam kā ienācējam no citurienes vieglāk bijis pamanīt pilsētas īpatnības, pie kurām vietējie pieraduši.³⁸ Viņam kā sekretāram bija iespēja iepazīties ar agrāko pilsētas pārvaldes uzbūvi un piedzīvot pārmaiņas, ko ieviesa vietniecība. Neiendāls atzīmē, ka ķeries pie piezīmju rakstīšanas, jo citi viņam paziņojuši, ka nevēlas to darīt piedzīvotās sāpīgās netaisnības sajūtas dēļ. Pats Neiendāls raksta, ka godīgi pierakstījis visu, ko uzskata esam par patiesību. Jānorāda, ka Neiendāls bija vietniecības sistēmas

³⁷ Berens 1787.

³⁸ [Neuendahl] 1870, 15.

pretinieks un uzskatīja to par “kabinetos izsēdētu fantāziju” pretstatā Rīgas agrākajai satversmei, kas, pēc viņa domām, bija gadsimtos izstrādāta un apstākļiem piemērota.³⁹ Šī nostāja radījusi visumā idealizētu Neiendāla skatu uz Rīgas rāti, kas ne-traucē izmantot šo materiālu kā laikabiedra liecību.

Kopumā jānorāda, ka nav daudz pašu rātskungu vai laika-biedru liecību par to, kā viņi vai citi sabiedrības slāņi uztvēra pilsētas vadītājus, līdz ar to šis priekšstats jāveido no sekundāriem avotiem, kuri par šo nostāju var liecināt. Turpmākajā iz-pētē par attiecīgo tēmu būtu vērts izmantot dažādu Rīgas tiesu materiālus, lai atsegtu rātskungu attiecību veidošanas mode-ļus, – bāriņtiesas materiālus par mantojumiem un testamentiem, fogtejas un landfogtejas tiesas materiālus par mantiskiem strī-diem, ķemerejas tiesas materiālus par būvniecības jautājumiem. Tāpat, pētot pašu šo tiesu darbību caur to protokoliem un rātes protokoliem, būtu iespējams veidot katra rātskunga darbības modeļus un šķetināt lēmumu pieņemšanas kritērijus. Tomēr jā-atzīmē, ka šāda veida izpēte prasītu vairāku gadu darbu ar avotu materiālu, jo šādā rakursā Latvijas historiogrāfijā vēl nav strādāts.

RĪGAS RĀTES UZBŪVE 18. GADSIMTĀ

Rīgas rāti veidoja četri birģermeistari un četrpadsmit rāts-kungi. Dažreiz to skaits varēja sasniegt sešpadsmit, bet tie bija izņēmuma gadījumi.⁴⁰ Vakantās vietas rātē kooptācijas kārtā aizpildīja Lielās ģildes eltermaņi un vecākie (kopā 40) vai rātes darbinieki. Ļoti reti notika rātskungu vēlēšanas. Rīgas statūtos norādīts, ka par rātskungu varēja kļūt tikai birģeris, kurš bija nodevis birģera zvērestu par uzticību karalim (Zviedrijas virs-

³⁹ [Neuendahl] 1870, 47.

⁴⁰ Rātes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1. Rīga: J. Deubner, 1902, S. 296–310, šeit S. 297.

varas laikos), rātei un pilsētai.⁴¹ Rātes darbinieku un tirgotāju samērs nebija noteikts likumos, bet tirgotāju vienmēr bija mazāk nekā puse. Savukārt 18. gadsimta vidū šis samērs bija gandrīz vienlīdzīgs.⁴²

Visu rātes dokumentāciju pārzināja:

- 1) virskanceleja, kuru veidoja virssekretārs, arhivārs un četri tiesu sekretāri;
- 2) zemākā kanceleja, kurā ietilpa virsnotārs un četri notāri.⁴³

Virssekretārs dokumentēja rātes sēžu, bet pārējie sekretāri – tiesu sēžu gaitu, sastādot protokolus. Arhivārs pārraudzīja rātes arhīvu, kurā glabājās dokumenti, sākot ar 13. gadsimtu. Zemākā kanceleja nodrošināja un notariāli apliecināja nepieciešamos izrakstus no rātes un tiesu sēdēm, ko sūtīja citām iestādēm, piemēram, ģenerālgubernatora kancelejai vai citu pilsētu rātēm, vai arī izsniedza tiesu prāvās ieinteresētajām pusēm. Virsnotārs no rātes attiecīgo sēžu protokoliem veidoja izrakstus atsevišķā spriedumu grāmatā. Sindiks, kurš varēja būt iecelts no rātskungu vidus, bet varēja būt arī algots darbinieks, kontrolēja rātes saraksti, lai tā atbilstu pilsētas privilēģijām. Parasti sekretārs karjeras gaitā iepazinās ar vairāku tiesu darbību. Lemjot par viņa potenciālu iecelšanu rātē, vērā tika ņemta arī morālā stāja. Neiendāls norāda arī to, ka kancelejas darbinieki bieži bija izbijuši skolas biedri, sadraudzējušies jau jaunībā, daļa bija radnieki, tādēļ starp viņiem valdīja savstarpēja draudzība, harmonija, “vienotības gars”, un viņi dalījās cits ar citu pieredzē un zināšanās, kā arī rūpējās cits par citu.⁴⁴

Jaunizvēlētie rātskungi stājās amatā Miķeļu svinību nedēļas piektdienā, nododot speciālu zvērestu par godprātīgu amata

⁴¹ Rīgas statūti [pēc 1691, 18. gs. noraksts]. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 4038–2–561, 2. lp.

⁴² Eckardt 1870, 19.

⁴³ Rātes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 305.

⁴⁴ [Neuendahl] 1870, 19–20.

izpildi. Savukārt birģermeistara vakanci aizpildģja ar kģdu no rģtskungiem 14 dienu laikā pģc vakances izveidoģanģs un ziņoja par to Rģgas ģenerģlgubernatoram vai gubernatoram.⁴⁵ Pģc jauno rģtskungu zvģresta nodoģanas amatus pameta arī vadoģais birģermeistars, viņa biedrs, virsfogts, ķemerejas virskungs un ķemerejas kungs (kases kungs). Viņus varģja vģlreiz apstiprinģt tajos paģos amatos vai arī pieģķirt citus. Par vadoģģ birģermeistara un viņa biedra pģrvģlģģšanu sprieda ķetri kvartģlu kungi. Pģrģjo amatu sadalģjumu izlģma vadoģais birģermeistars ar virsfogtu.⁴⁶ Pģc 1765. gada tirdzniecģbas nolikuma rģtskungus amatģ apstiprinģja Rģgas ģenerģlgubernators un tikai pģc tam viņiem drģkstģja pieģķirt amatus tiesģs.

AMATU SADALģJUMS RģTģ UN TO FUNKCIJAS

Birģermeistari bija rģtes vadģtģji. Starp viņiem viens pildģja vadoģģ birģermeistara (*vortfũhrender Bũrgermeister*) funkcijas. Ja tas bija nepiecieģams, viņģ vģrsģs pie vietģjģs vai augstģkģs vadģbas, lai informģtu par rģtes lģmumiem vai darbģbģm. Rģtes sģģu laikā viņģ runģja pirmais un informģja citus par ienģkuģģjiem augstģkģs varas rģkojumiem, iedzģvotģju sũdzģbģm vai vģstulģm. Vadoģais birģermeistars pieņģma apelģcijas no zemģkģģjģm tiesu instancģm un rũpģjģs, lai rģtes lģmumi tiktu realizģti dzģvģ.⁴⁷

Vadoģais birģermeistars prezidģja konsistorijģ, kas pģraudzģja baznģcas lietas. Viņģ bija arī kancelejas virsinspektors,

⁴⁵ Sģkotnģji nebija vienotas sistģmas, kģ saukt Krievģjas impģrijas vadoģo amatpersonu Rģgas gubernģ. Ieceltģs amatpersonas mģdza saukt gan par gubernatoriem, gan par ģenerģlgubernatoriem.

⁴⁶ Aus den Aufzeichnungen des Bũrgermeisters J. C. Schwartz. *Rigasche Stadtblätter*, 30.06.1883., Nr. 26, S. 202; Tas pats (turpinģjums). *Rigasche Stadtblätter*, 07.07.1883., Nr. 27, S. 210.

⁴⁷ Rģtes atbildes vģstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rģtes darbģbas principiem, 04.01.1715. No: *Aktenstũcke und Urkunden*. Bd. 1, S. 217–224, ţeit S. 218.

pārzināja skolu un tipogrāfijas lietas. Vadošais birģermeistars pildīja arī kārtības virskunga pienākumus (*Obergesetzherr*), uzraugot policijas nolikuma (*Polizei-Ordnung*) ievērošanu, mērenību svinībās un kārtām atbilstošu tērpu lietošanu. Bet vadošais birģermeistars nekad netika iecelts par bāriņtiesas vai landfogtejas vadītāju.

Kārtību uzraugošajā likumu tiesā (*Gesetzgericht*) piedalījās vēl divi rātskungi.

Viens no birģermeistariem tika iecelts par burggrāfu (*Burggraff*) un kopā ar vēl vienu no birģermeistariem un vienu no rātskungiem organizēja burggrāfa tiesu, kura izskatīja jebkurus ar pilsētu saistītos jautājumus un nodarījumus, kuros bija iesaistītas muižnieku kārtas personas.⁴⁸ Šīs tiesas sēdēs piedalījās sindiks. 1725. gada nogalē Vidzemes muižniecība panāca šīs tiesas likvidēšanu, jo uzskatīja to par savu tiesību aizskārums.⁴⁹

Vecākais birģermeistars bija virsminsterejas kungs (*Obermunsterherr*). Minsterejas tiesa pārraudzīja pilsētas militāro jomu – nocietinājumus, artilēriju, munīciju, pulvertorņus, militāro laboratoriju, arsenālu un pilsētas sardzi. Minsterejas tiesā strādāja vēl viens rātskungs. 18. gadsimta gaitā Krievijas impērija aizvien vairāk centās noteikt, kādā kārtībā jāuztur nocietinājumi un artilērija, jo no tā tieši bija atkarīgas pilsētas iespējas aizsargāties no pretinieku uzbrukuma. Tikmēr pilsēta aizvien mazāk bija ieinteresēta veikt būtiskus kapitālieguldījumus sfērā, ko pati nekontrolēja. Līdz ar to ministerejas tiesas kompetenču ietvaros bija jūtama vislielākā nesaskaņa starp pilsētas un valsts interesēm.

Viens no birģermeistariem pildīja virsfogta (*Obervogt*) amatu un vadīja fogteju, kurā bez viņa bija vēl viens vai divi rātskungi.

⁴⁸ Rātes vēstule virsinspektoram Iljam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 296.

⁴⁹ Rīgas ģenerālgubernatora Aņikitas Repņina paziņojums Rīgas rātei par Valdošā Senāta lēmumu atņemt Rīgai burggrāfa tiesas funkcijas, 31.12.1725. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 2, S. 40–41.

Šī tiesa izsprieda civillietas – apvainojumus, mantiskus strīdus, ieskaitot nesaskaņas pirkšanas–pārdošanas jautājumos, parādu un maksātnespējas lietas. Šīs lietas attiecās uz pilsētas (tag. Vecrīgas) teritorijā esošiem īpašumiem, dzīvojošiem cilvēkiem un tur notikušajiem nodarījumiem. Tiesas kompetencē bija arī izmeklēt kriminālnoziedzumus – slepkavības, zādzības, sodomiju, bet lietas iztiesāšanu pēc tam pārņēma rāte.⁵⁰

Kāds no birģermeistariem pildīja arī virslandfogta (*Oberlandvogt*) pienākumus un vadīja landfogteju, kurā bez viņa vēl bija landfogts. Sarežģītāku jautājumu lemšanai viņiem piedroņās vēl divi rātskungi. Landfogteja nodarbojās ar to pašu, ko fogteja, tikai atbildēja par priekšpilsētām un Daugavas salām.

Bāriņtiesas virskungs (*Oberwaisenherr*) arī bija birģermeistars un vadīja bāriņtiesas darbu, kurā bez viņa bija vēl kāds no rātskungiem un sindiks. Viņi iecēla bāreņiem un atraitnēm aizbildņus vai aizgādņus, izsprieda testamentu lietas, kontrolēja bez mantiniekiem palikušo mantojumu aprakstīšanu un bāreņu īpašumu pārvaldišanu no aizbildņu puses.

Kases virskungs (*Oberkastenherr*) nodarbojās ar pilsētas ienākumiem un izdevumiem. Viņš netika iecelts citos amatos, jo minētais aizņēma ļoti daudz laika. Tomēr pilsētas budžets nebija rātes rokās. To kontrolēja kases kolēģija, kurā 10 amatus aizņēma Lielās un Mazās ģildes pārstāvji, bet tikai divus – rātskungi.

Tirdzniecības virskungs (*Oberwettherr*) prezidēja tirdzniecības tiesā, kurā bija vēl viens rātskungs. Kā jau rāda nosaukums, tā nodarbojās ar tirgotāju strīdiem.

Amatu virskungs (*Oberamtsherr*) vadīja amatu tiesu, kurā bija vēl viens rātskungs. Viņi nodarbojās ar amatnieku jautājumiem, ieskaitot atalgojumu par darbu (takses), kā arī meistaru, zeļļu un mācekļu savstarpējiem strīdiem.⁵¹

⁵⁰ Rātes atbildes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes darbības principiem, 04.01.1715. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 220.

⁵¹ Rātes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 307.

Ķemerejas virskungs (*Oberkammerherr*) un ķemerejas kungs jeb kases kungs nodarbojās ar pilsētai piederošu ēku uzturēšanas uzraudzību, ieskaitot skolas, ūdensvadu un rātsnamu. Naudu nepieciešamiem būvmateriāliem ķemereja saskaņoja ar kases kolēģiju. Būvdarbi privātīpašumos bija jāsaskaņo ar ķemereju, iesniedzot tai būvprojektu. Tā uzraudzīja, lai pilsētas iekšienē neko nebūvētu no koka, bet priekšpilsētās tiešā nocietinājumu tuvumā – neko no akmens. Šī tiesa uzraudzīja bruģa un publisko aku stāvokli, ielu un krastmalas tīrību, pilsētas brāķētājus un svērējus, sūdzības par tirgus lietām, arī tirdzniecības palīgamatus – liģerus, sālsnesējus, kaņepāju kulstītājus, vīna un alus nesējus.⁵²

Divas reizes gadā – ap Jāņiem un Ziemassvētkiem – ķemereja no kases kolēģijas saņēma rātskungu un kancelejas darbinieku algu un izdalīja to pēc piederības. Vislielākās algas bija diviem vecākajiem birģermeistariem – 1000 valstsdālderu gadā, diviem jaunākajiem – 900 dālderu. Burggrāfa amata pildītājs saņēma papildus 166 valstsdālderus. Virsfogts saņēma 660 dālderus, bet pārējo rātskungu algas svārstījās no 500 līdz 200 valstsdālderiem. Salīdzinājumam: virssekretārs saņēma 288 valstsdālderus algā un vēl 116 valstsdālderus – piemaksās.⁵³ Neiendāls norāda, ka tikai no algas dzīvojošajiem rātes locekļiem šī summa bija skops ienākums, jo cenas 18. gadsimta gaitā bija cēlušās, bet naudas vērtība kritusies.⁵⁴

Visu minēto tiesu instanču spriedumiem apelācijas iestāde bija rāte. Rātes lēmumus civillietās no 1739. gada varēja apelēt valsts justīckolēģijā.

Būvju virskungs (*Oberbau- und Stallherr*) uzraudzīja visu, kas attiecās uz nocietinājumu un tiltu būvi, ieskaitot plostu tilta

⁵² Rātes atbildes vēstule virsinspektoram Iljam Isajevam par rātes darbības principiem, 04.01.1715. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 221; Aus den Aufzeichnungen des Bürgermeisters J. C. Schwartz. *Rigasche Stadtblätter*, 02.06.1883., Nr. 22, S. 169–171.

⁵³ Rātes vēstule virsinspektoram Iljam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 308.

⁵⁴ [Neuendahl] 1870, 22.

pār Daugavu ikgadējo ielikšanu un izņemšanu. Viņš uzraudzīja arī pilsētas staļļu, tur esošo zirgu un ratu stāvokli un nodrošināja attiecīgu personālu, kas rūpētos par šo mantu.⁵⁵

Ļoti svarīga funkcija bija kvartālu kungiem (*Quartierherren*), jo viņi rūpējās par Krievijas impērijas karaspēka izvietošanu pilsētā un attiecību regulēšanu starp karavīriem un to izmitinātājiem. Kazarmas tajā laikā pilsētā bija nelielā skaitā, tāpēc pilsēta bija spiesta militārpersonas izvietot civiliedzīvotāju mājās. Kvartālu kungu pārziņā bija arī sardzes dienests un ugunsdrošība savā teritorijā. Tradicionāli par kvartālu kungiem iecēla jaunākos rātes pārstāvjus. Starp viņiem galvenais bija 1. kvartāla kungs. Kvartālu kolēģijā (pastāvēja kopš 1742. gada), kas apsprieda attiecīgos jautājumus, līdzās kvartālu kungiem bija pa četriem pārstāvjiem no katras ģildes.

Bija vēl vairāki mazāk svarīgi inspektoru amati, kuri tika dalīti starp rātskungiem, piemēram, Sv. Pētera baznīcas inspektors, pārmācības nama inspektors, dzirnavu un pārceltuvju inspektors utt.

Rāte sēdēs sanāca trešdienās un piektdienās, kad apsprieda aktuālos jautājumus. Rātes sēdēs reizi gadā apsprieda nepieciešamās izmaiņas vietējā likumdošanā, bet pēc 1765. gada to pārstāja darīt, jo saistībā ar jauno Tirdzniecības nolikumu rāte vairs nedrīkstēja pieņemt lēmumus tirdzniecības jautājumos.⁵⁶ Vadošais birģermeistars varēja pēc vajadzības sasaukt arī ārkārtas sēdes. Otrdienās, ceturtdienās un sestdienās sanāca landfogtejas, fogtejas, bāriņu, amatu un tirdzniecības tiesas. Pārējās tiesas sanāca pēc nepieciešamības.⁵⁷

⁵⁵ Rātes atbildes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes darbības principiem, 04.01.1715. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 221.

⁵⁶ Aus den Aufzeichnungen des Bürgermeisters J. C. Schwartz. *Rigasche Stadtblätter*, 30.06.1883., Nr. 26, S. 202.

⁵⁷ Rātes vēstule virsinspektoram Iļjam Isajevam par rātes sastāvu, 30.09.1718. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 309; Rātes vēstule Justīckolēģijai par tiesnešu sastāvu Rīgas tiesās, 01.11.1721. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 439–441.

RĀTSKUNGU SOCIĀLĀ IZCEĻŠANĀS UN KARJERAS GAITA

Laikā no 1711. līdz 1785. gadam par rātskungiem tika ieceltas 73 personas. 53 no viņiem bija rīdzinieki, astoņi – no Baltijas reģiona, vienpadsmit – no citām Eiropas zemēm, bet viena izcelsmi pagaidām nav izdevies noskaidrot.⁵⁸ Par rātskungu parasti kļuva 40–50 gadu vecumā. Gandrīz bez izņēmuma visi viņi bija precējušies. Rātskungi dzīvoja mūru un vaļņu ieskaustajā pilsētas daļā, tag. Vecrīgā, un, pēc 1728. gada datiem, rātē strādājošajiem piederēja 61 nams.⁵⁹

27 no 73 ieceltajiem rātskungiem apskatāmajā periodā nāca no tirgotāju ģimenēm. No viņiem 14, tātad pāri par pusi, bija no Lielās ģildes vadītāju ģimenēm (eltermāņu, dokmaņu, vecāko), 19 – no rātskungu un birģermeistaru ģimenēm. Pārējie pārstāvēja dažādas citas izglītotās profesijas, piemēram, ārstu, advokātu, tiesas sekretāru vai valsts institūcijās strādājošo ģimenes. Par septiņiem no viņiem, pārsvarā no ārzemēm imigrējušajiem, ziņu trūkst, bet ļoti iespējams, ka arī viņi nākuši no birģeriskajām aprindām.⁶⁰

Tie, kuru karjera rātē sākās ar sekretāra amatu, parasti nāca no netirgotāju ģimenēm, respektīvi, tie bija rātskungu, valsts darbinieku vai mācītāju skolotie dēli. Savukārt no 73 rātskungiem tikai astoņi nākušie no tirgotāju aprindām sāka karjeru rātē ar sekretāru vietām, bet viņu lielākā daļa kļuva par rātskungiem bez pieredzes pilsētas pārvaldes orgānu darbā.⁶¹

Bija neliels to ģimeņu skaits, kurās piederību rātei mantoja, piemēram, Holsti. Atklāts paliek jautājums, cik lielā mērā viņi

⁵⁸ Böhführ 1877, 199–223.

⁵⁹ Dunsdorfs 1936, 56–57.

⁶⁰ Böhführ 1877, 199–223.

⁶¹ Turpat.

mantoja atbildības sajūtu pret pilsētu un kopienu un cik lielā mērā – zināšanas personīgu un korporatīvu interešu kārtošānai.

Rātskungi savus jaunus biedrus izvēlējās no rātē strādājošo sekretāru un notāru vidus (34) vai no Lielās ģildes vecājo vidus (eltermāņi, vecākie vai dokmaņi, 35). Izņēmums bija divi cilvēki, kuri rātē ienāca no valsts pārvaldes iestādēm, bet par vienu trūkst ziņu. Vēl viens ir izņēmuma gadījums. 1719. gadā par rātskungu iecēla tirgotāju Dītrihu Cimmermani (*Zimmermann*, vietām avotos *Timmermann*, 1681–1740), rātskunga Kristiana Cimmermaņa (1675–1737) brāli. Lielā un Mazā ģilde par to iesniedza sūdzību Vidzemes ģenerālgubernatoram Aņikitam Repņinam (*Repnin*, 1668–1726), lūdzot anulēt iecelšanu kā pretlikumīgi notikušu, bet bez panākumiem. Sūdzībā Lielā ģilde norādīja, ka “par birģeri nepiedzimst, bet tas dod tikai vieglāku pieeju birģera statusa iegūšanai; tikai tas ir īsts birģeris, kurš pilda tam uzliktos pienākumus un izrāda cieņu pilsētas likumiem un kārtībai, un ir tiesiski naturalizējies, iekļaujoties pilsētas uzbūvē un satversmē”.⁶² Tomēr sašutums bija tik liels, ka no 1723. gada bija oficiāli pieņemts lēmums, ka rātē locekļus ievēlēs tikai no Lielās ģildes vecājo sola, lai saglabātu “harmoniju, mīlestību un vienotību”.⁶³ Šis notikums parāda Lielās ģildes ietekmi uz rāti un ģildes spēju efektīvi radīt spiedienu sev vēlamu mērķu sasniegšanai.

⁶² Lielās ģildes lūgums Vidzemes ģenerālgubernatoram Aņikitam Repņinam nepielaist Dītrihu Cimmermani pie rātskunga pienākumu izpildes, 30.01.1720. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 360–365, šeit S. 362.

⁶³ Lielās ģildes sūdzība rātei par Dītriha Cimmermaņa iecelšanu par rātskungu, 01.10.1719. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 343–345; Lielās un Mazās ģildes sūdzība Vidzemes ģenerālgubernatoram Aņikitam Repņinam par Dītriha Cimmermaņa iecelšanu par rātskungu, 05.10.1719. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 350–352; Izraksts no Rīgas rātes sēžu protokola par rātes lēmumu iecelt rātes locekļus no tirgotāju vidus tikai no Lielās ģildes vecājo sola, 24.04.1723. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 518–519.

Vidēji rātskungs amatā pavadīja 16–18 gadus, bet amplitūda bija ļoti dažāda – no dažiem mēnešiem līdz 43 gadiem. Tomēr 35 un vairāk gadus amatā bija tikai trīs rātskungi. Tātad vienlaicīgi amatus pildīja gan ļoti ilgstoši strādājušie, gan jaunpieņācēji. Desmitgadē rātē nomainījās vidēji deviņi cilvēki. Rātskungi nespécializējās vienā noteiktā jomā, bet rotēja pa dažādiem amatiem un tiesām. Neienāds norāda, ka tas neļāva rātskungiem nodoties ambīcijām un varaskārei, kā arī ļāva amatos nomainīt tos, kuriem ne pārāk padevās saņemtie pienākumi.⁶⁴

Pārsvārā viņi strādāja līdz dzīves noslēgumam un, kā Neienāds izsakās, uzkrāja “pieredzes bagātību” un arī “viduvējs vai sliktāk mācījies prāts uzkrāja pietiekami daudz zināšanu un pieredzes, ka dienestu veica labāk nekā spīdoši talanti, kuru īpašniekiem parasti ir riebums pret nogurdinošu un vienveidīgu darbu”.⁶⁵ Reti kurš demisionēja veselības vai kādu citu apstākļu dēļ.

No amata varēja atstādināt rātskungu, kurš bija pasludināts par bankrotējušu. Rātskungu bērēs pēc klātesošajiem cilvēkiem parasti varēja pateikt, kādu amatu ieņēma aizgājējs. Piemēram, ministerejas virskungam bija piekomandēta sardze no pilsētas zaldātiem, kamēr bāriņtiesas virskungam – pilsētas bāreņu patversmes iemītnieki. Bijusi arī rātskungu bērēs īpaši dziedama dziesma.⁶⁶

RĀTSKUNGS TEODORS HEINRIHS FON DREILINGS (DREILING, 1702–1760)

Šajā apakšnodaļā izcelts viens no rātskungiem kā piemērs, lai parādītu sociālo vidi, kādā viņi auga, dzīvoja un veidoja karjeru. Viņa ģimene jau vairākās paaudzēs bija pārstāvēta rātē, bet

⁶⁴ [Neuendahl] 1870, 22.

⁶⁵ Eckardt 1870, 21.

⁶⁶ Eckardt 1876, 460.

pirmais tās pārstāvis bija ieceļojis Rīgā no Tiroles 16. gadsimta sākumā.⁶⁷ Teodora Heinriha tēvs bija rātskungs un kvartālkungs Heinrihs fon Dreilings (1670–1710, miris no mēra), māte Ģertrūde Hollere (*Holler*, 1680–1709) nāca no tirgotāju Holleru dzimtas, bet vectēvs bija birģermeistars Melhioris fon Dreilings (1623–1682).⁶⁸ Teodora Heinriha tēvabrālis Melhioris (1671–1710, miris no mēra) bija tirgotājs un Lielās ģildes vecākais, bet viņa bērnu vidū ietekmīgu tirgotāju vairs nebija. Teodora Heinriha māsa Ģertrūde (1699–1727) bija 1715. gadā apprecējusies ar tirgotāju Andreasu Gotānu (*Gothan*, 1688–1757), Lielās ģildes eltermaņa Joahima Gotāna dēlu, kurš no 1724. gada arī bija rātskungs, vēlāk birģermeistars.⁶⁹

Teodors Heinrihs no 1723. gada studēja Hallē. No 1730. gada strādāja par sekretāru Rīgas bāriņtiesā, no 1737. gada – fogtejas tiesā. 1740. gadā iecelts par virssekretāru un tajā pašā gadā – par rātskungu. Sasniedza birģermeistara un bāriņtiesas virskunga amatu.⁷⁰ 1733. gadā tobrīd tiesas sekretārs Teodors Heinrihs apprecēja Elizabeti Šiku (*Schick*, 1712–1799), no Štrālzundes uz Rīgu pārnākušā tirgotāja, Lielās ģildes eltermaņa un no 1730. gada rātskunga Johana Frīdriha Šika (1674–1746) meitu.⁷¹ Viņu ģimenē piedzima trīs bērni:

- 1) Johans Heinrihs (1734–1757)⁷² – kurš bija sācis strādāt rātē par sekretāru, bet nomira 23 gadu vecumā;⁷³

⁶⁷ Böthführ 1877, 121.

⁶⁸ Turpat, 182., 198. lpp.

⁶⁹ Seuberlich 1924, 59–60.

⁷⁰ Böthführ 1877, 210.

⁷¹ Teodora Heinriha Dreilinga un Elizabetes Šikas laulības reģistrācijas ieraksts Doma baznīcas grāmatā, 29.04.1733. *LNA-LVVA*, 1426–1–300, 88. lpp.

⁷² Bērna kristībās kā krustvecāki aicināti – birģermeistars Kristians Cimmermanis, landfogts Andreass Gotāns, ķemerejas tiesnesis Johans Frīdrihs Šiks. Johana Heinriha Dreilinga kristību ieraksts Doma baznīcas kristīto reģistrā, 02.04.1734. *LNA-LVVA*, 1426–1–295, 447. lp.

⁷³ Johana Heinriha Dreilinga apbedīšanas ieraksts Doma baznīcas reģistru grāmatā, 05.08.1757. *LNA-LVVA*, 1426–1–309, 3. lpp.

2) Margarēta Elizabete (1735–?),⁷⁴ kura 1762. gadā apprecējās ar tirgotāju un Melngalvju sabiedrības vecāko Frīdrihu Brimmeru (*Brümmer*, 1732–1765), bet pēc viņa nāves – ar tirgotāju un Lielās ģildes vecāko Johanu Kasparu Portu (*Pohrt*, 1720–1779);

3) Teodors Melhioris (1738–1812, Bordo, mūsd. Francijā).⁷⁵

Elizabetes Šikas brālis Johans Heinrihs (1717–1789) no 1746. gada strādāja rātē par sekretāru, 1753. gadā tika iecelts par rātskungu, 1764. gadā – par ķemerejas virskungu, 1767. gadā – par fogtejas virskungu, 1772. gadā – par vadošo birģermeistaru.⁷⁶

Kā redzams no iepriekš aprakstītā, Teodora Heinriha karjeras veidošanās laikā viņa māsasvīrs un sievastēvs arī bija rātes locekļi. Visas ģimenes, ar kurām saradojās Dreilingi, bija ietekmīgas tirgotāju vai rātskungu dzimtas. Tomēr jānorāda, ka atšķirībā no 17. gadsimta, kad Dreilingi bija ietekmīgi arī Lielās ģildes aprindās, 18. gadsimtā ģimene šīs pozīcijas bija zaudējusi.

RĀTES NOSLĒGTĪBA

Gan laikabiedru liecībās, gan vēlāka laika sacerējumos diezgan nozīmīga vieta tiek ierādīta jautājumam par to, cik noslēgti un ekskluzīvi bija Rīgas rātskungu kopums un cik labi vai slikti tas bija pilsētai un citām sabiedrības grupām.

Jau 1722. gadā muitas virsinspektors Ernsts Metsū fon Dannenšterns (*Metsue von Dannenstern*, ?–1724) attiecībā uz Rīgas

⁷⁴ Bērna kristībās kā krustmātes aicinātas – birģermeistara Kristiana Cimmermaņa sieva Anna, dzim. Hollere, rātskunga Johana Frīdriha Šika sieva Margarēta, rātskunga Andreasa Gotāna sieva Sofija Elizabete, dzim. Brokhauzena. Margarētas Elizabetes Dreilingas krisību ieraksts Sv. Pētera baznīcas reģistrā, 25.04.1735. *LNA-LVVA*, 1427–1–2, 444. lp.

⁷⁵ Bērna kristībās kā krustvecāki aicināti – birģermeistars Georgs Rēss (*Raes*), tirdzniecības tiesas virskungs Melhioris fon Kaspari (*Caspari*) un amata tiesas virskungs Gothards fon Fēgezaks (*Vege sack*). Teodora Melhiora Dreilinga kristīšanas ieraksts Sv. Pētera baznīcas grāmatā, 18.10.1738. *LNA-LVVA*, 1427–1–3, 57. lpp.

⁷⁶ Böhthführ 1877, 214.

rāti norādīja, ka tai nevajadzētu sastāvēt no “vienas ģimenes”,⁷⁷ lai varētu nodrošināt pilsētas patieso interešu aizstāvību un kārtīgu administrēšanu. Pie Dannenšterna vērsās cilvēki, kuru lūgumu un sūdzību izskatīšana pilsētā tika, pēc viņu domām, novilcināta, kas radīja iesaistītajiem lielus zaudējumus. Šādi tika pamatota nepieciešamība atjaunot pārraudzību pār rātes darbību, kā tas bija Iljas Isajeva (*Isaev*, 1674–1741) darbības laikā.⁷⁸ Šī ir viena no agrākajām liecībām, kur fiksējams Krievijas impērijas iestāžu darbībā iesaistīto personu viedoklis par rātes noslēgtību un no tā izrietošajām sekām.

Tomēr jāņem vērā, ka zināma noslēgtība bija raksturīga ļoti daudzām agro jauno laiku sabiedrības grupām, it sevišķi tām, kurām veidojās korporatīvas institūcijas, kas fiksēja iekļūšanas kārtību noteiktā grupā. Pati par sevi grupas noslēgtība automātiski neliecina par tajā esošo locekļu vēlēšanos savās interesēs izmantot kādas tiesības.

Eksistē viedoklis par Rīgas rātskungu noslēgtības pozitīvajām iezīmēm un attaisnojošiem faktoriem. Rātskungs Johans Kristofs Bērenss ir viens no tiem, kurš aizstāvēja Rīgā pastāvošo kārtību. Bērenss norādīja, ka rīdzinieki sevi pozicionēja pirmām kārtām nevis kā valsts, bet kā pilsētas pilsoņus, kuriem nav svešas līdzpilsoņa rūpes un vispārējās pilsētas intereses.⁷⁹ Rīdzinieku gods un labklājība izrietējusi no viņu darbīguma, tikuma, mērenības un kārtības mīlestības, kas pretstatīta amatiem, kuru sekmīgai izpildei nepieciešama tikai veiksmē, liekulība vai viltus (visdrīzāk domāti amati valsts iekārtā un galmā). Bērensa pasaules redzējumā godīgs darbs un pacietība noved pie labklājības, bet katra cilvēka labklājība ir daļa no kopējās.⁸⁰ Kopības gars veido pilsētu, kuras izaugsme balstās centībā, patstāvībā un

⁷⁷ Šeit domāta “radu būšana” plašākā nozīmē.

⁷⁸ Ģenerālgubernatora Aņikitas Reņņina vēstule Rīgas rātei ar virsinspektora Dannenšterna piezīmēm par rātes lūgumu apstiprināt tās tiesības, 07.07.1722. No: *Aktenstücke und Urkunden*. Bd. 1, S. 482–484, šeit S. 484.

⁷⁹ Berens 1792, 8–11.

⁸⁰ Turpat, 47. lpp.

rūpīgā attieksmē pret kopējo labklājību.⁸¹ Agrākā pārvaldes forma apliecina, ka priekštečiem sirdīs bijušas rūpes par pilsētas labumu. Ja egoisti katrs būvē sev namu blakus cits citam, tad izveidojas rinda skaistu namu, nevis plaukstoša pilsēta.⁸² Vietējie tirgotāji, kuri vienmēr piedalījās pilsētas pārvaldē, lielā mērā rūpējās par kopējo labumu, kas ir svešs ārzemju tirgotājiem.⁸³

Arī Neiendāls uzskata, ka visa Rīgas pārvaldes forma neļāva nelietīgi izmantot varu rātē, bet gan tikai rūpēties par kopīgo labumu, un ka rāte uztvēra birģerus kā līdzpilsoņus un ar tiem rēķinājās.⁸⁴

Protams, šādu pieeju rātes un pilsētnieku traktējumā var uzskatīt par pārāk idealizētu, bet nevar noliegt, ka daļā rātskungu un pilsētas elites kopumā varēja pastāvēt tieši šāds skats pašiem uz sevi. Ar dziļu pārlicību par to, ka viņi rūpējas par kopējo labumu. Interesanti šajā kontekstā paskatīties, ko par rātes nepieciešamību noslēgties rakstījis Jūliuss Ekarts 19. gadsimta otrajā pusē. Ekarts attaisnoja rātes noslēgšanos un pamatoja to ar pastāvošo politisko situāciju reģionā. Pēc viņa domām, reti kuras Eiropas pilsētas pašpārvaldes tiesības piedzīvoja tik biežus uzbrukumus un “spēcīgas vētras” kā Rīgas. Krievijas impērija neesot novērtējusi Baltijas birģerus un pilsētas. Rīgai neatlicis nekas cits kā noslēgties no visām svešām ietekmēm, lai saglabātu esošās privilēģijas un pacenstos saņemt vēl kādas. Tā iespaidā Rīga darījusi visu, lai izkoptu veco aristokrātisko satversmi, visu politisko varu sakoncentrētu dažu seno dzimtu rokās un, pat neskatoties uz personiskiem materiāliem zaudējumiem, nostiprinātu cunftu un nacionālos ierobežojumus.⁸⁵ No šīs pieejas izrietējusi pārlicība, ka latviešu, krievu un ebreju pievienošanās birģeriem draudētu ar Rīgas birģera goda zaudējumu un Rīgas nonākšanu Krievijas slobodu (brīvcieci)

⁸¹ Berens 1787, 11–12.

⁸² Turpat, 50. lpp.

⁸³ Turpat, 139.–142. lpp.

⁸⁴ [Neuendahl] 1870, 23.

⁸⁵ Eckardt 1870, 3, 6–7.

12.–18. gadsimta slāvu tautu apdzīvotās zemēs, bet šeit domāts nievājoši. – A. Č.) līmenī. Vecās kārtības oligarhiskā struktūra un rātes noslēgtība birģeriem likās labākie ieroči pret laikmeta draudiem.⁸⁶ Eckarts secina, ka Rīgas rātskungi 18. gadsimta pirmajā pusē spēja saglabāt izglītotās birģeru kopienas tradīciju nesējas godu.⁸⁷ Taču tas notika, pilsētai lēni un grūti atkopjoties no kara un mēra sekām, bet pašiem rātskungiem – “slimīgi” koncentrējoties uz veco tiesību saglabāšanu un visa svešā izslēgšanu. Pilsētas ciestie zaudējumi ietekmēja tās intelektuālo attīstību un apgrūtināja iešanu līdz laikam un pārmaiņām citur Eiropā.⁸⁸ Šo sāpīgo pieredzi pēckara paaudze Rīgā nodeva nākamām. Viņu vidū bija cilvēki, kuri redzēja reformu nepieciešamību un saprata vecās kārtības trūkumus, bet baidījās apdraudēt patstāvību.⁸⁹

Līdzīgu nostāju par rātes noslēgtību pauda arī 19. gadsimta rātskungs Betfūrs. Viņš nenoliedza, ka Rīgā pilsētas pārvalde bija patriciāta rokās, ar ko tika saprasta pārvaldes papildināšana no ģimeņu vidus ar noteiktu dzīvesveidu, ietekmi un prestižu. Bet Betfūrs uzsvēra arī to, ka šīs ģimenes bija mantojušas patriotisku piederības sajūtu pilsētai un notiekošajam tajā, kā arī mīlestību pret “kopējo lietu”. Līdz ar to sabiedriskās lietas tika risinātas ar mīlestību un pašuzupurēšanos, kā rezultātā rāte izpelnījās vispārēju cieņu. Pēc Betfūra domām, Rīgas patriciešu kopiena atšķīrās no Lībekas, citu vācu pilsētu vai Baltijā valdošo kārtu kopienām, jo rīdzinieki vienmēr uzņēma jaunus elementus un saglabāja citiem birģeriem pieeju sabiedrisko lietu lemšanai.⁹⁰

Kā redzams, 19. gadsimta autori nenoliedza zināmas noslēgtības pastāvēšanu rātskungu vidū, bet atrada tam loģiskus izskaidrojumus. Tāpat arī – salīdzinot ar citām vietām un sabiedrības grupām – Rīgas rātskungu noslēgšanās nebija izņēmums,

⁸⁶ Eckardt 1870, 8. lpp.

⁸⁷ Eckardt 1876, 178.

⁸⁸ Turpat, 200. lpp.

⁸⁹ Eckardt 1870, 9.

⁹⁰ Turpat, 10. lpp.

bet viens no daudziem šādu sociālo un politisko grupu vidū pastāvošo tendenču piemēriem. Cits jautājums ir par to, cik lielā mērā Rīgas rātskungu pašcieņa un pašlepnums citu kopienas locekļu skatījumā bija arogants. Protams, arī rūpes par kopējo labumu varēja viegli traktēt kā rūpes par pašlabumu, kas visdrīzāk izskaidro tik dažādus uzskatus par Rīgā pastāvošās pārvaldes sistēmas atbilstību laikmetam.

SECINĀJUMI

Rīgas rāte 18. gadsimtā lielā mērā pārņēma iepriekšējos gadsimtos iedibinātās tradīcijas. Rāte koncentrēja savās rokās administratīvo un tiesu varu. Rātskungi atbildēja par praktiski visām dzīves sfērām pilsētā.

18. gadsimta gaitā rātskungu pozīcijas Rīgā bija vienlaikus stabilas un apdraudētas. Stabils no tā viedokļa, ka atšķirībā no 17. gadsimta nebija ilglaicīgu un sarežģītu sadursmju starp rāti un Lielās ģildes locekļiem. Apskatāmajā laika periodā pilsētā nebija tādas politiskas vai sociālas formācijas, kas apšaubītu rātes pozīcijas. Bija tikai atsevišķu kopienas grupu mēģinājumi paplašināt savas tiesības. Krievu tirgotāji mēģināja nostiprināt savas pozīcijas pilsētā, paplašinot iespējas tirgoties, bet nepretendējot uz politisko varu. Tāpat nevācu kopienas bagātākās daļas mēģinājumi no 18. gadsimta vidus saņemt tiesības pretendēt uz birģeru statusu bija vairāk saistītas ar viņu mēģinājumiem nostiprināties ekonomiski un paplašināt savas saimnieciskās darbības iespējas. Protams, abas šīs aktivitātes negatīvi uztvēra daļa birģeru kopienas un caur Lielo ģildi izdarīja spiedienu uz rāti, lai tā cīnītos pret šiem centieniem, ko rāte arī darīja. Bet tiešu draudu rātes pozīcijām šīs aktivitātes neradīja. Lielās ģildes vadībā valdīja pārliecība, ka rātei ir pienākums konsultēties ar Lielās un Mazās ģildes locekļiem pilsētas tiesību un kārtības jautājumos. Rātskungiem nepārtraukti bija jābalansē starp Krievijas impērijas prasību apmierināšanu un birģeru interešu aizsardzību, jo

tirgotāju un amatnieku korporācijas, īpaši jau tirgotāju, bija izcīnījušas sev tiesības piedalīties pilsētas budžeta izstrādāšanā un sabiedrisko jautājumu kārtošānā. Tās nepārtraukti izdarīja spiedienu uz rāti, argumentējot savu pozīciju ar to, ka visas Rīgas dzīves pamats ir tirdzniecība, kas tā arī bija.

Līdz vietniecības ieviešanai arī Krievijas valdība neizrādīja vēlēšanos būtiski mainīt rātes veidošanās kārtību vai apstrīdēt rātskungu pozīcijas, izņemot gadījumus, kad tam bija plašāks konteksts kā burggrāfa tiesas likvidēšanas gadījumā. Drīzāk šajā laikā var runāt par muižniecības centieniem nepieļaut birģeru tuvošanos muižniecībai, ko muižnieki panāca, ierobežojot birģeru tiesības iegādāties muižas.

Rāte bija diezgan noslēgta no pārējās kopienas, bet tas nenozīmē, ka tā neiekļāva sevi jaunpienācējus – to skaitā no vāciskās kultūrtelpas nākušos tirgotājus. Tomēr jāuzsver, ka iekļūšana rātē bija iespējama tikai Lielās ģildes vadītājiem vai rātes sekretāriem, t. i., aptuveni 50 cilvēkiem. Tātad salīdzinoši nelielam cilvēku skaitam. Ar to Rīga neizcēlās uz citu vācisko pilsētu fona. Drīzāk tā bija vispārzināma un vispārpieņemta prakse, ko oficiāli neviens neapstrīdēja, pat ja kādam tā likās nepareiza. Vislielāko nepatiku par to varēja izrādīt valsts ierēdņi, kuri būtu vēlējušies iegūt lielāku ietekmi pār pilsētā notiekošo. Tieši tādēļ rāte ļoti jūtīgi uztvēra virsinspektora Iljas Isajeva iecelšanu, jo viņam uzticēja sekot līdz pilsētas ienākumiem un izdevumiem, kas tika uztverta kā jaukšanās pilsētas lietās. Toties avotos nevar īsti izsekot, ka Isajevs būtu būtiski ietekmējis rātes darbību vai lēmumus. Līdz ar to var secināt, ka viņš vairāk bija nepatīkams traucēklis, nevis būtisks šķērslis rātskungu ieceru realizācijā.

Ir redzams, ka rātskungi vēlējās būt pilnīgi noteicēji pār to, kurš ienāk rātē. Rātskungus savstarpēji saistīja dažādu attiecību saites – tuvāka vai tālāka radniecība un ģimeņu draudzība. Lauības partneru un bērnu krustvecāku izvēlē nav redzama viņu vēlēšanās satuvināties ar citām sabiedrības grupām. Tātad zināma sociālā plaša pastāvēja starp rātskungiem un pārējiem

birģeriem, bet vēl lielāka – starp rātskungiem un pārējo pilsētas iedzīvotāju daļu.

Pašreizējā izpētes stadijā ir grūti spriest par rātskungu savstarpējām attiecībām un to, kas noteica konkrēta cilvēka ietekmes pakāpi rātskungu vidū. Visdrīzāk to veidoja dažādu faktoru kopums, kā izsekošanai avotos vēl jāmeklē pareizā pieeja. Nevar aizmirst, ka daudzi rātskungi amatos bija ilgstoši un viņiem pastāvēja iespēja ietekmēt ar savu viedokli jaunāko paaudzi. Piemēram, 18. gadsimta 40. un 50. gados rātes vadītāji – birģermeistari Ādams Heinrihs Švarcs (*Schwartz*, 1678–1762), Gothards fon Fēgezaks (*Vegesack*, 1686–1764) un Pēteris fon Šīfelbeins (*Schievelbein*, 1687–1771) bija kļuvuši par rātskungiem ap Ziemeļu kara beigām, redzējuši lēno Rīgas atkopšanos un tobrīd bija jau stipri gados. Viņi bija lepni, ka spējuši nosargāt Rīgas patstāvību, un pietiekami konservatīvi, lai ar aizdomām lūkotos uz ienākošajām apgaismības idejām. Ļoti daudz kas bija atkarīgs arī no citām personībām un to raksturiem. Maz novērtēta un pētīta ir Rīgas gubernatoru ietekme uz rātes darbību un to, kā rāte atrada efektīvākos līdzekļus, kā sadarboties ar šīm amatpersonām.

Rīgas rātē sadzīvoja divi atšķirīgi elementi – sekretāru karjeras kāpumu izgājušie izglītotie rātes un valsts darbinieku dēli un ambiciozākie un administratīvos amatus alkstošie tirgotāji. Lemšanā par pilsētas likteni šiem abiem elementiem bija jāatrod konsenss. Ļoti iespējams, ka viņi ticēja “kopēja gara” klātbūtnei rātē un tam, ka rātei jāfunkcionē kā visas pilsētas kopienas pārstāvei gan iekšējos, gan ārējos jautājumos. Vēlēšanās saglabāt savu neatkarību pilsētas jautājumu lemšanā radīja vienlaikus arī vajadzību pastāvēt par pilsētā valdošās kārtības saglabāšanu citās jomās – tirdzniecībā, amatniecībā, sociālajos jautājumos utt. Šī turēšanās pie agrākās kārtības radīja konservatīva rātskunga tēlu, kas iesakņojies laikabiedru apziņā un historiogrāfijā. Lai niansētāk saprastu, kādi bija rātskungi, būtu nepieciešami plašāki pētījumi par konkrētām personām.

BIBLIOGRĀFIJA/BIBLIOGRAPHY

Avoti/Primary Sources

- Berens, Johann Christoph (1787). *Die Bombe Peters des Grossen in der Stadtbibliothek von Riga*. [Mitau: J. F. Steffenhagen].
- Berens, Johann Christoph (1792). *Bonhomien*. Mitau: J. F. Steffenhagen.
- Bulmerincq, August von (Hg.) (1902–1906). *Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710–1740*. Hrsg. aus dem Nachlass des Dr. phil. Anton Buchholtz von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Bd. 1–3. Riga: Häcker.
- Johana Heinriha Dreilinga apbedišanas ieraksts Doma baznīcas reģistru grāmatā, 05.08.1757. *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (turpmāk: LNA-LVVA), 1426–1–309, 3. lpp.
- Johana Heinriha Dreilinga kristību ieraksts Doma baznīcas kristīto reģistrā, 02.04.1734. LNA-LVVA, 1426–1–295, 447. lp.
- Margarētas Elizabetes Dreilingas kristību ieraksts Sv. Pētera baznīcas reģistrā, 25.04.1735. LNA-LVVA, 1427–1–2, 444. lp.
- [Neuendahl, Johann] (1870). Materialien zur Chronik von Riga von 1783 bis 1797. No: Eckardt, Julius. *Bürgerthum und Bürokratie*, S. 15–91.
- Rīgas statūti [pēc 1691, 18. gs. noraksts]. LNA-LVVA, 4038–2–561, 2. lp.
- Teodora Heinriha Dreilinga un Elizabetes Šikas laulības reģistrācijas ieraksts Doma baznīcas grāmatā, 29.04.1733. LNA-LVVA, 1426–1–300, 88. lpp.
- Teodora Melhiora Dreilinga kristīšanas ieraksts Sv. Pētera baznīcas grāmatā, 18.10.1738. LNA-LVVA, 1427–1–3, 57. lpp.

Prese/Press

- Aus den Aufzeichnungen des Bürgermeisters J. C. Schwartz. *Rigasche Stadtblätter*, 02.06.1883., Nr. 22, S. 169–171; 30.06.1883., Nr. 26, S. 202; 07.07.1883., Nr. 27, S. 210.

Literatūra/Secondary Sources

- Aberbergs, Jānis (1932). Rīgas pilsētas vēsture. No: T. Līventāls, V. Sadovskis (red.). *Rīga kā Latvijas galvas pilsēta: rakstu krājums Latvijas Republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei*. Rīga: Rīgas pilsētas valde. 5.–56. lpp.

- Böthführ, Heinrich Julius (1877). *Die Rigische Rathslinie von 1226 bis 1876*. Rīga; Moskau; Odessa: J. Deubner.
- Brakensiek, Stefan (2000). Die Staatsdiener: das Beispiel der gelehrten Räte an die Regierung Kassel. In: Heide Wunder, Christina Vanja, Karl-Hermann Wegner (Hg.). *Kassel im 18. Jahrhundert. Residenz und Stadt*. Kassel: Verlag Euregion, S. 350–374.
- Celmiņa, Ilona (sast.) (2000). *Rīgas pārvalde astoņos gadsimtos*. Rīga: Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs.
- Dunsdorfs, Edgars (1936). Rīgas pilsētas iedzīvotāju skaita attīstība 250 gados. *Senatne un Māksla*, 3, 52.–64. lpp.
- Eckardt, Julius (1870). *Bürgerthum und Bürokratie. Vier Kapitel aus der neusten livländischen Geschichte*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Eckardt, Julius (1876). *Livland im achtzehnten Jahrhundert. Umrisse zu einer livländischen Geschichte*. Erster Band: *Bis zum Jahre 1766*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Hartmann, Anja Victorine (1998). Kontinuitäten oder revolutionärer Bruch? Eliten im Übergang vom ancien Régime zur Moderne. *Zeitschrift für Historische Forschung*, 25 (3), S. 389–420.
- Hoffmann, Carl (1997). *Landesherrliche Städte und Märkte im 17. und 18. Jahrhundert. Studien zu ihrer ökonomischen, rechtlichen und sozialen Entwicklung in Oberbayern*. München: Verlag Michael Lassleben Kallmüntz.
- Hupel, August Wilhelm (1774). *Topograpische Nachrichten von Lief- und Ehistland*. Bd. 1. Rīga: J. F. Hartknoch.
- Levinson, Kirill (2000). *Chinovniki v gorodakh Iuzhnoi Germanii XVI–XVII vv.: opyt istoricheskoi antropologii biurokratii*. Moskva: Institut Vseobshchei istorii RAN.
- Lutz, Raphael (2013). Grenzen von Inklusion und Exklusion. Sozialräumliche Regulierung von Armut und Fremdheit im Europa der Neuzeit. *Journal of Modern European History*, 11 (2), On Revolution, pp. 147–167.
- Maentel, Thorsten (1993). Reputation und Einfluß: Die gesellschaftlichen Führungsgruppen. *Historische Zeitschrift*. Beihefte, New Series, Vol. 16: *Stadt und Bürgertum im Übergang von der traditionellen zur modernen Gesellschaft*, S. 295–314.

- Merkel, Garlieb (1800). *Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts, Ein Beytrag zur Völker- und Menschenkunde*. Leipzig: Heinrich Gräff.
- Merkel, Garlieb (1839). *Darstellungen und Charakteristiken aus meinem Leben*. Erster Band: aus Liefland. Leipzig: K. F. Köhler.
- [Müller, Gerhard Friedrich] (1764). *Sammlung russischer Geschichte*. Bd. 9, St. 1. St-Petersburg: Kaiserl. Academie der Wissenschaften.
- Petri, Johann Christoph (1809). *Neuestes Gemähld von Lief- und Ehtland, unter Katharina II. und Alexander I. in historischer, statistischer, politischer und merkantilischer Ansicht*. Bd. 1. Leipzig: Dyk.
- Pohl, Hans (2001). Eliten in Wirtschaft und Gesellschaft aus historischer Perspektive. *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 88 (1), S. 48–69.
- Scheutz, Martin (2016). Städtische Eliten des Mittelalters und der Frühen Neuzeit als Problem der Stadtgeschichtsforschung. In: Michael Diefenbacher, Olga Fejtová, Zdzislaw Noga (Hg.). *Krakau – Nürnberg – Prag. Die Eliten der Städte im Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. Herkunft, Nationalität, Mobilität, Mentalität*. Praha: Václav Ledvinka, S. 9–30.
- Schmitz, Christian (2002). *Ratsbürgerschaft und Residenz. Untersuchungen zu Berliner Ratsfamilien, Heiratskreisen und sozialen Wandlungen im 17. Jahrhundert*. Berlin; New York: de Gruyter.
- Seuberlich, Erich (1924). *Stammtafeln Deutsch-baltischer Geschlechter*. Bd. I, Reihe I. Riga: N. Kymmell, Sl. 59–60.
- Snell, Karl Philipp Michael (1794). *Beschreibung der russischen Provinzen an der Ostsee. Oder: Zuverlässige Nachrichten sowohl von Russland überhaupt, als auch insonderheit von der natürlichen und politischen Verfassung, dem Handel, der Schifffahrt, der Lebensart, den Sitten und Gebräuchen, den Künsten und der Litteratur, dem Civil- und Militairwesen, und andern Merkwürdigkeiten von Livland, Esthland und Ingermannland*. Jena: Akademisches Buchhandlung,
- Sobania, Michael (1993). Rechtliche Konstituierungsfaktoren des Bürgerturns. *Historische Zeitschrift*. Beihefte, New Series, Vol. 16: *Stadt und Bürgerturn im Übergang von der traditionellen zur modernen Gesellschaft*, S. 131–150.
- Straubergs, Jānis (1936). *Rīgas latviešu pirmās nacionālās cīņas 18. gs.* Rīga: A. Gulbis.

- Stulz-Herrnstadt, Nadja (2002). *Berliner Bürgertum im 18. und 19. Jahrhundert: Unternehmerkarrieren und Migration, Familien und Verkehrskreise in der Hauptstadt Brandenburg-Preußens, die Ältesten der Korporation der Kaufmannschaft zu Berlin*. (Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin, Bd. 99). Berlin; New York: de Gruyter, S. 247–250.
- Svarāne, Melita (1988). Patricietis J. K. Bērenss par Rīgu XVIII gs. beigās. No: A. Rolova (atb. red.). *Feodālisma problēmas Baltijā*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 68.–82. lpp.
- Veimarn, Fedor (1864). *Materialy dlia geografii i statistiki Rossii. Lifliandskaiia guberniia*. Sanktpetersburg.
- Zeids, Teodors (atb. red.) (1978). *Feodālā Rīga*. Rīga: Zinātne.
- Zutis, Jānis (1951). *Baltijas jautājums XVIII gadsimtā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

RIGA TOWN COUNCIL IN THE 18TH CENTURY: STRUCTURE AND PERSONALITIES

Anita Čerpinska

Dr. hist., head of department, Department of Document Publication and Popularisation of the National Archives of Latvia

Research interests: 18th–19th century history of Latvia.

The article focuses on the issue of what the city councillors (*Ratsherren*) of Riga in the 18th century were like – what environment they came from and how their careers developed. Since the councillors clearly formed a part of the city's elite, an important question in historiography addressed in relation to this part of society is to what extent they were isolated from the rest of the community. In the case of Riga, however, it must be concluded that the council had to take into account the most influential part of the burgers' community and its involvement in deciding public issues. The seclusion was promoted by pressure from a part of other societal groups, although it cannot be said that Council did not absorb new elements.

Key words: Riga City councillors, city elite, 18th century.

Summary

In the German-speaking area of Early Modern Times, the town council (German *Rat*) was the body of the city government, in which the councillors (German *Ratsherren*) functioned. After surrendering to the Russian Tsardom, in 1710, during the Great Northern War, Riga retained its territory, the form of government, privileges and customs. Consequently, the City Council, its structure and the principles of operation inherited from the time of the Kingdom of Sweden were preserved.

The aim of the article is to analyse the composition of the Riga City Council and to identify the environment from which the councillors came as well as to reveal the network of their social contacts. It will help to understand how they positioned themselves as a group among other inhabitants of the city.

The first part of the article deals with the structure of the Town Council and the spheres of activity of its members, while the second part provides an analysis of their social status.

The chronological boundaries of the article cover the period from the surrender of Riga to the Russian Tsardom to the introduction of the local administration in Riga in 1786.

In the 18th century, the Riga City Council largely pursued the traditions established in former centuries. During the 18th century, the positions of the city councillors in Riga were both stable and threatened. They were stable in the sense that, unlike in the 17th century, there were no long-lasting and difficult clashes between the council and the members of the Grand Guild.

With regard to other internal elements of the city, it must be concluded that during the period under review, the positions of the City Council were not called into question. There were only attempts by certain community groups to extend their rights. But these activities did not pose a direct threat to the Council's positions. There was a conviction, advocated by the Grand Guild, that the council had a duty to consult with members of the Grand and Small Guild on issues pertaining to the law and order in the city. City councils had to constantly strike a balance between satisfying the demands of the Russian Empire and protecting the interests of burghers, as merchant and artisan corporations, especially the former, had won the right to participate in the city's budget and public affairs.

Prior to the introduction of the local laws of 1786, the Russian government did not show any desire to significantly change the structure of the City Council or to challenge the positions of its members. Rather, at this time we can speak of the nobility's efforts to prevent the city councillors from approaching the status of the nobility, which restricted the councillors' right to purchase manors.

The City Council was quite detached from the rest of the community, but this does not mean that it did not encompass newcomers, including merchants from the German-speaking cultural area. It should be emphasised, however, that only the leaders of the Grand Guild or the secretaries of the council, which constituted a group of about 50 people, i.e. a relatively small number of citizens could enter the City Council. In this regard Riga did not stand out among other German cities. Rather, this was a well-known and generally accepted practice. The part that perhaps disliked it most was state civil servants who wanted to gain more influence over what was happening in the city.

It is evident that the city councillors wanted to have complete control over the membership of the Council. They were mutually connected by various ties – close or remote kinship and family friendship. The choice of marital partners and children's godparents does not reflect their desire to get closer to other groups of society. Thus, there was a certain social gap between the city councillors and other burghers, but the gap between the councillors and the rest of the city's population was even greater.

It is difficult to judge the nature of the relationship among the city councillors and what determined the degree of influence of a particular person among them. It was most likely a combination of factors. It must not be forgotten that many city councillors stayed in office for a long time and had the opportunity to influence the younger generation. Much also depended on other involved political figures, especially those who were appointed by Russia as governors of Riga, and the way the Council learned to deal with them.

Two different elements coexisted in the Riga City Council – the educated sons of the city councillors and state employees and the most ambitious merchants. Consensus had to be found between these two elements in deciding the fate of the city. It is very likely that they believed in the presence of a “common spirit” in the Council and that the Council should function as a representative of the entire urban community, both internally and externally. At the same time, the desire to maintain its

independence in deciding the city's affairs also created the need to maintain the city's order in other areas – trade, crafts, social issues, etc. Adherence to the former order created the image of conservative town lords, which became rooted in the consciousness of contemporaries and later in historiography.

PATEICĪBAS/ACKNOWLEDGEMENTS

Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmas projekta “Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu punktos” (nr. VPP-IZM-2018/1-0018) ietvaros.

Saņemts/Submitted 29.12.2021.

© 2022 Anita Čerpinska

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko
licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed
under the Creative Commons Attribution 4.0
International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)